

Az individuálpszichológia megjelenése a nevelési tanácsadói munkában avagy: „Birtokba venni a Napot nem elég, ha nem tudjuk másoknak is odaadni.”

Készítette: Kolozsvári Katalin pszichopedagógus

Óvodai intézményünkben a pedagógia szakszolgálat munkatársai nevelési tanácsadói szakfeladatokat is ellátnak. Terápiás tevékenység mellett diagnosztikai vizsgálatokat is végeznek, amely óvodai és szülői kérésre történik. Írásom célja, hogy bemutassam ezt a pszichopedagógiai, gyógypedagógiai diagnosztikai folyamatot az individuálpszichológiai szemlélet tükrében.

Az anamnézis-felvétel

Az első találkozás alkalmával történik az anamnézis felvétel. Fontos dolog, hogy a szülők a vizsgálaton önként, vagy az óvoda javaslatára vesznek-e részt. A szülők jobban együttműködnek, ha ők is érzik a problémát, a lemaradásokat.

A találkozás első pillanati máris sok információt közvetítenek. Hogyan érkeznek? A család együtt vagy csak az édesanya a gyermekkel. Az utóbbi a gyakoribb, hiszen a mai helyzetben nem könnyű mindkét szülőnek eljönnie.

A következő mozzanat az anyával való megismerkedés. A beszélgetés során kiderülnek a gyermeket körülvevő „kemény” és „puha” tények. Milyen tényezők befolyásolták a magzat fejlődését a prenatális időszakban? Milyenek voltak a születés körülményei? A postnatális időszakban milyen események történtek a gyermek életében? Azelőtt a kérdés előtt, hogy kívánták-e a gyermek megszületését, különösen az alacsony szociokulturális környezetben élő édesanyák, értetlenül állnak. Büntudatot ébreszt bennük annak a gondolatnak még a csírája is, hogy sokadik gyermekük érkezése, ellátása terhet jelent számukra. Milyen a családkonstelláció, a család a társadalom melyik rétegéhez tartozik, milyen a szülők nevelés stílusa megegyező vagy ellentétes? Milyen jutalmazási és büntetési módszereket alkalmaznak? Megfigyeltem, hogy a szülők maguk is minimális mértékben tartják hatásosnak az alkalmazott büntetési formákat! Milyen a gyermek szüleivel és a testvéreivel való kapcsolata? Az édesanya személyisége, a megjelenése, a magatartás, a kézfogás, a tekintet, a gyermekkel való bánásmód mind-mind jelzésértékű. Az együttműködési készséget befolyásolja a problémaérzékenység, mennyire érti magát felelősnek a kialakult helyzet miatt, milyen mértékben érintett az a gondolat, hogy ő jó anya-e?

A gyermekek a vizsgálati helyzetet különböző módon fogadják. Nagyobb részben kezdetben szoronganak, melyet az új helyzet és az idegentő való félelem indukál. Barátságos beszélgetés keretében igyekszem oldani a feszültséget.

További információt nyújt az anya-gyerek kapcsolatról, az anyáról való leválás mértéke. Egészen szélsőséges magatartásformák figyelhetők meg. Túl szoros kapcsolatnál a leválasztás sikertelen. (Főleg kisebb gyermekeknél.) Az erősen elbátortalanított gyermek nem bízik önmagában, minden motiváció ellenére nem vagy csak rövid ideig vonható be a feladathelyzetbe. De előfordult olyan 6 éves kisfiú is, aki képtelen volt elviselni, hogy az édesanyja nem csak rá figyel. Állandóan megakasztotta a beszélgetésünket, mindig az édesanyjának kellett megoldania egy-egy helyzetet vagy megerősítenie tettének helyességét. Később kiderült, hogy ez kisfiú éppen most éli meg a „fészekből kipottyant kismadár” állapotát, a „trónfosztás” élményét, ugyanis kistestvére született.

Az anamnézist a gyermek jelenléte nélkül veszem fel, így elkerülhető az a helyzet, amikor a szülő bírál, minősít, okol. Vannak titokban tartott információk is, pl. inadaptáció esetén.

Miért fontos a gyermek születési, fejlődési anamnézisének és családi körülményeinek megismerése? Ismert tény, hogy a tanulási, magatartási nehézségek háttérben több tényező állhat. Lehet familiáris eredetű vagy az idegrendszer lassúbb érésének következménye. Visszavezethető esetlegesen a prenatális, perinatális vagy a posztnatális időszakban elszenvedett károsodásokra is.

A biológiai tényező mellett fontos szerepet játszik a szociális környezet. Az elsődleges szocializáció színtere a család. A család a gyermek életben olyan mikroközösség, amelyből az első közösség élményét meríti.

„A gyermekre nézve ezért nagy hátrány, ha szüleinek a házassága nem a közösségi élet tevékeny sejtje, eredménye és iskolája.”

(Adler: Életünk jelentése 113. o.)

Adler a házasságot a három életfeladat közül a legnehezebbnek tartja. Mert ez kívánja meg a legerősebb közösségi érzést. Fontos, hogy a házasságban ne kerüljön senki uralkodó fölényes helyzetbe. Fontos a másik ember értékeinek felismerése, a családon belüli konstruktív együttműködés. A családban ugyanúgy, mint a szélesebb értelemben vett társadalomban, érvényesülni kell az „emberi együttélés vaslogikájának”, amelyek az emberi együttéléshez szükségesek, és amelyeknek a figyelmen kívül hagyása lehetetlenné teszi a harmóniát és a közös munkát. Ennek alapja az emberke teljes egyenértékűségének az elismerése. Csak ha egyenértékűnek érezzük magunkat. Akkor fejlődhet ki bennünk az összetartozás szükséges érzése.

A közösségi érzés nem velünk született adottság, sokkal inkább egy velünk született lehetőség. Szubjektív a közösségi érzés abban nyilvánul meg, hogy kötődünk más emberekhez, nem kívülállókat vagyunk. Az ember egy szellemi és lelki értelemben vett szociális lény. A közösségi érzés előkészítésének a feladata az anyáé:

„Az anya az első híd az élethez, a közösségbe.”

(Adler: életünk jelentése 102. o.)

Az édesanya feladata kettős:

„Ő adja a gyermeknek egy bizalomra méltó embertárs első tapasztalatát, és ezután késnek és képesnek kellett lennie arra, hogy ezt a bizalmat és barátságot kiterjessze addig, amíg fel nem ölel egy emberi társadalmunkat.”

(Adler: életünk jelentése 107. o.)

A karakterfejlődés fontos állomás az 1. életév. „Napsugaras hozzáállás az élethez.” A gyermek a saját sikereiből és az édesanya vele szemben tanúsított megbecsülő magatartásából pozitív önértékelésre tesz szert. Erre épül a második alapkő: a közösségi érzés.

„Az ember lelki egészsége főképpen attól függ, hogy sikerült-e anyjának úgy bánnia vele. Hogy önbecsülése és közösségérzése csorba nélkül kibontakozzék, s hogy fogyatékoságérzése és érvényesülni vágyása a normális mértéket túl ne haladja, el ne hatalmasodjék.”

(Máday: individuálpszichológia 31. o.)

Nem szabad túlságosan hangsúlyozni az anya-gyermek kapcsolat determináltságát, ugyanis egy nő az anyai funkció mellett még egyéb feladatokat is ellát.(feleség, munkatárs, barátnő)

Mikor figyelhető meg az erős anyai kapcsolat kiépítése? Gyakori, hogy ez az egyetlen olyan feladatot, amellyel kompenzálni képes a házasságon belül megélt kisebbségi érzését. Viseli a „jó anya” címkét. Holott erős ragaszkodását inkább egyéb indokok motiválják. Az anya ezzel súlyosan veszélyezteti a gyermeke önállóságát. Erősíti dependencia igényét. Kialakítva a kisebbségi érzését.

Olyan mértékben, ahogy a gyermek biztonsága nő, lassan távol a család többi tagjához való kapcsolatainak köre. Mi ebben az apa funkciója?

„Az apa legyen társ jóban-rosszban felesége, gyermekei és az egész társadalom számára. Kielégítően oldja meg a három nagy életfeladatot, a munka, a barátság és a szerelem feladatát.”

(Adler: életünk jelentése 114. o.)

A fiúgyermek esetében majdnem mindig magától értetődő vezérfonal, hogy az apai modell szerint próbálnak élni. Az apa nyújtja a mintát arra nézve, hogy az élet nehézségeit le lehet győzni minden nehézségei ellenére. Az önként választott minta követése ösztönző erővel bír, de a kötelességszerűen követendő apa példakép csak fokozza a gyermek és a feladat közti távolságot. Az apai hivatás teljesítésében a legelterjedtebb hiba, hogy az apának nincs kapcsolata a gyermekével. Vannak túlszigorú, becsvágyú, kényeztető apák. Ebben a magatartásban könnyen felfedezhető az apával szemben folytatott hatalmi harc. Amelynek egyetlen vesztese maga a gyermek.

B. Bettelheim így foglalja össze a gyermek szüleihez fűződő kapcsolatának lényegét „Az elég jó szülő” című könyvében:

„A gyermek öröklött adottságain kívül semmi nem gyakorol olyan nagy hatást a gyermek személyiségének fejlődésére, mint a családi élettel kapcsolatos tapasztalatai – az általa ébresztett érzések és kialakított magatartásformák. Ez határozza meg önmagáról kialakított képét, másokkal való kapcsolatait és azt, hogy milyen várakozásokkal létesít kontaktust a tágabb világgal.”

Adler a családot teljesebb összefüggésben értelmezi. Szociális értelmezés mellett a családon belüli kapcsolatrendszer is vizsgálja

Sokszor halljuk a szülőktől: „Őt is úgy neveltük, mint a testvérét, ő mégis másabb /rosszabb lett.” Ez az állítás tévhit! Ugyanis minden gyermek másképpen, egyéni módon éli meg a családban betöltött szerepét. Az alapvető személyiségbeli különbségeket a testvérek közötti versengés eredményezi. (Dreikurs 1970.) Nagyon fontos a gyermek testvérsorban betöltött helye, ezek valószínűsíthetnek bizonyos jellemvonásokat. Egy családkonstellációt vizsgálva figyelhető meg a „felállási sorrend” (elsőszülött, másodszülött, középső, legfiatalabb, egyedüli gyermek.) Mindegyiknek megvan a jellemző haladási vonala, saját nézeti és beállítottsága, amelyek arra ösztönzik, hogy ne mindig ugyanolyan viselkedésmódot alakítsanak ki.

Az elsőszülött

A családban az első gyerek egy különleges helyzetet él meg. Élete egy bizonyos szakaszában egyedüli gyermek, a szülőktől különleges odafigyelést és törődést kap, azután egy testvér születését - Adler szavait idézve - „trónfosztásnak”, a „fészekből való kiesésének” élheti meg. A szülők odafigyelését már meg kell osztania riválisával, az egyke- korszak ideje elmúlt. A legidősebb gyermek gyakran eltúlozza a szabályokat és törvényeket, beállítódásai és kifejezőmódja az elmúlt időre irányulnak, amikor még ő állt az érdeklődés középpontjában,

a „boldog paradicsomban”. (Adler 1931.) Az első gyereké lesz a szülők minden szellemi és tárgyi értéke, és ezzel együtt ráhárulnak a járulékos kötelezettségek. Ugyanakkor az első gyermekek azok, akik a többiekre vigyáznak, segíteni akarnak nekik, vagy különleges felelősséget éreznek irántuk. Ez a felelősségre való törekvés egy olyan követeléssé is válhat, hogy a másikat maga alá rendelje és uralkodjon rajta. (Adler 1931.) Dreikurs (1970) szerint, az első gyermek tragédiájának okozója gyakran az a feltételezés, hogy az új jövevényt az anya jobban szereti. Ezért sokszor úgy viselkedik, hogy a szülőket olyan viselkedésmódra kényszeríti, ami az ő élményében (őt nem szeretik) megerősítést jelent.

A második gyermek

Helyzete abban az aspektusban jelenik meg, hogy a törődést, ami születésétől kezdve csak rá irányulna. Meg kell osztania egy másik gyerekkel, és az mindig előnyben van vele szemben. Többnyire egy párharc alakul ki az anya szeretetéért és figyelméért, ami minden rendelkezésre álló eszközzel folyik. A második gyerek lehet olyan. Aki a tehetségéből céltudatosan szükségletet csinál vagy éppen feladja és elbátortalanodik az első gyerek utánzása miatt és egy közösségellenes fejlődési vonal mellett dönt.

A középső gyermek

A másodszülött pesszimista fejlődése a harmadik gyermek érkezésével még rosszabbá válhat. Az idősebb testvér, a példakép elérhetetlenségének érzéséhez, a kisebb testvér gyötrése társulhat. Ezáltal a passzív ellenállás felfelé, az aktív ellenállás lefelé irányul. A gyermekek közötti korkülönbség fontos szerepet játszik a trónfosztottságra való reakcióban. Egy év, vagy egy évnél kisebb korkülönbség csak gyenge reakciót vált ki, mert ebben az életkorban az öntudat még nem fejlődött ki. Kétesebb helyzetet eredményez a 3-4 évnyi korkülönbség, mivel ebben a korban a trónvesztés (differenciált tudati fejlődéssel függ össze) a gyermeket érzékeny érzelmi fejlődési fázisban éri.

A legfiatalabb gyermek

A családi hatalmi struktúra „gyenge pontja”, madárfiókája. A legjobb esélyei vannak arra, hogy elkényeztessék. Noha gyakran ő a család legbecsvágyóbb gyereke, megesik, hogy feladja, ha a többieket nem tudja túlszárnyalni. (Dinkmeyer-. Dreikurs, 1970)

Egyedüli gyermek

A testvérek közötti rivalizálás kimarad az életéből ezért megnehezedik számára a közösségbe való beilleszkedés, a más gyerekekkel való kapcsolatteremtés. A kapcsolatmodell merevebb a közösségérzés gyakran az alkalmazkodásban mutat hiányt.

A családkonstelláció összefüggést mutat bizonyos magatartási szokások kialakulásával, de a pozíciók nem adnak okot mechanisztikus értelmezésre. A személyiségjegyek a gyerek reakciója által keletkeznek több tényező jelenlétekor, s ha a gyerek helyzetét vizsgáljuk, nem csak azt kell mérlegelnünk, amit objektívan látunk, hanem azt is, ahogyan a gyerek ezeket a körülményeket szubjektíven, kreatívan megéli.

(Részletek Ferencz Edit: A család individuálpszichológiai szemlélete, vagy a családkonstelláció mint a lelki fejlődés egyik faktora című munkájából.)

Hogyan változhat a családi konstelláció a váltást követően? Az esetek nagy részében az édesanya folytatja tovább a gyermekek nevelését. Ha az idősebbik gyerek fiú, esetleg az

irányító szerep még inkább megerősödik, hiszen ő lesz a család legrangosabb férfitagja. A kapcsolatrendszer újabb nehézségek elé állítja az új társ megjelenés. Rivalizálás kezdődik az anyáért, mellette még tovább mélyülhet az apa elvesztése miatti fájdalom. („Nekem nincs családom! Az én családom elvált.”) Fontos tudatosítani a gyermekekben, hogy nekik van családjuk, csak a családtagok nem élnek együtt. Az édesapjuk szeretetét nem veszítették el, ha megfelelő a kapcsolat a két szülő között, akkor lehetőség van a problémák megbeszélésére.

Sajnos, gyakran tapasztalható, hogy a szülők kapcsolata megszakad ill. Az édesapa nem tartja a kapcsolatot a gyermekkel. Ez minden esetben hiányérzettel tölti el a gyereket. Az lenne az igazán üdvöztető megoldás, ha a szülők túl tudnának lépni önön sértettségükön, csalódásukon és felismernék azt, hogy mind két szülő szeretete, odafigyelése, Mintanyújtása fontos a gyermekük számára.

2. A vizsgálat

Az anamnézis felvétele után következik a tényleges vizsgálat. Fontos megfigyelési szempont a gyermek viselkedése a vizsgálati helyzetben. A kezdeti szorongás általában oldódik, de gyakran előfordul, hogy az óvodában átélt kudarcok miatt a feladattal való konkrét találkozáskor a szorongás felerősödik. Az elbátortalanított gyermek gyakran igényel külső megerősítést munkavégzés közben.

A vizsgálat során törekszem arra, hogy a gyermeket elfogadjam olyannak, amilyen. A közvetlen beszélgetés során igyekszem felfedezni a benne rejlő értékeket. Elismerem olyan tevékenységeit, amelyekben sikeres. Kérem, hogy meséljen róla! Beszéljen a barátairól, élményeiről. Ha módomban áll, családrajzot rajzoltatok. Az elvarázsolts családrajz új távlatokat nyitott számomra a gyermekek megismerésében. Munkámban törekszem a fejlesztő diagnosztika alkalmazására.

3. A vizsgálat eredményeinek ismertetése, megoldási módok megbeszélése.

A diagnózis felállítása után következik a vizsgálat záró mozzanata. Ismertetem a szülővel a vizsgálat eredményeit. Fontosnak tartom a világos, konkrét megfogalmazásokat. Fontos, hogy ne minősítsek, ne tegyem kilátástalanná a helyzetet. Sőt! Sok esetben tudatosítom, hogy még az a szerencse, hogy a probléma napvilágra került, mert időben megvannak a korrigálás lehetőségei.

Előfordul, hogy a döntés ellenkezik a szülő álláspontjával, várakozásával. Ilyen esetben kétféle megoldás kínálkozik. Vagy egy magasabb fórumhoz fordulnak (Szakértői Bizottság), vagy tudomásul veszik a döntést. Gyakran megtörténik, hogy túl nagy elvárásokat támasztó szülőkből egy világ omlik össze. Megsemmisülve érzik magukat szülői mivoltukban, Ilyenkor igazi mentőöv néhány bátorító, megerősítő mondat.

Mi a legfontosabb? Fontos, hogy a szülők felismerjék saját bátortalanító magatartásukat. Képesnek kell lenni arra, hogy gyermeküket és önmagukat is bátorítsák. Hogyan, milyen módon érhetjük ezt el? Ebben segítenek Erik Blumenthal gondolatai:

- Hinni a gyermekben úgy, amilyen, és nem úgy, amilyennek lennie kellene.
- Most hinni a gyermekben.
- Nem kritizálni.
- Barátságosság és elismerés fontosabb, mint a szeretet.
- Az igyekezetet is dicsérni.
- Kevesebb irányítást adni.
- A gyereket egyénértékűnek tekinteni, nem győzni akarni.
- Nem téves válaszokat adni.
- Az ígéreteket betartani.
- Nem kíváncsiskodni.

- A gyerek bizalmát csak megnyerni lehet, kieroeltetni nem.
- A gyerek véleményét kieroeltetni.
- Nem kell, hanem szabad.
- A helyes cselekedetet kihangsúlyozni, és a helytelen cselekedetet ignorálni.
- A bátorítást újból és újból meg kell tenni.
- Legyen figyelemmel a saját hangjára és a hangváltozásra.

Legalább olyan fontos a szülők önmaguk bátorítása:

- Az első mondat: Isten teremtménye vagyok, ezért értékes.
- Minden ember egy drágakő-bánya.
- A „pozitív szememet” magamra, másokra és az életre irányítani.
- Én magam döntöm el, hogy mit hiszek.
- Mérlegelni, mi a legrosszabb, ami történhet.
- A múltat magam mögött hagyni.
- Az előítéleteket felismerni.
- Minden probléma egy lépés az előrehaladás felé.
- Optimizmust fejleszteni.
- Nem harcolni saját magammal.
- A kis siker is siker.
- A valóság nem annyira fontos, mint amit én csinállok belőle.

Miért fontos ez? Adler Életismeret című könyvében így fogalmaz:

„Csak bátor, magabiztos és a világban otthonosan mozgó emberek képesek egyformán a maguk javára fordítani az életnek mint a nehézségeit, mint az előnyeit..”

Milyen jó lenne, ha a szülőképzés megindulna Magyarországon is! De a mai reális valóságban el kell fogadnunk a gondolatébresztés, az útmutatás tényét. Egy-egy viselkedés elemzésekor a szülők gyakran heurisztikus élményt élnek át. Felfedezzük, hogy mi volt a gyermek viselkedésének célja? Hogyan változtathatjuk meg ezeket a téves célokat? Talán máskor, egyéb helyzetekben is képesek alkalmazni új szemléletüket.

III. Összegzés

Az individuálszichológia megismerésével megerősödött bennem az a tudat, hogy az adott lehetőségek mellett döntéseimet még megalapozottabban, még biztosabban vagyok képes meghozni. Megértettem, hogy ilyen helyzetben is vannak segítsi, bátorítási lehetőségeim és minden találkozás, minden emberi sors gazdagabbá tesz engem is!

Mert „aki nem tanulja meg, hogy a boldogságot útközben, a mindennapi munkájából merítse, ennek minden megpróbáltatásával, harcával, kiábrándulásával együtt, az sosem értheti meg az élet nagy titkát.”

Kolozsvári Katalin
pszichopedagógus

2012.02.05.